

ДЕЦАТА И МЕДИИТЕ ПЪТЕВОДИТЕЛ ЗА ЕТИЧНО ОТРАЗЯВАНЕ

unicef
for every child

Наг пътеводителя работиха (в азбучен ред):

Александра Кръстева, журналист в bTV
Весела Банова, детски психотерапевт
Георги Апостолов, експерт в Център за безопасен интернет
Даниел Киряков, специалист по връзки с обществеността
Евелина Павлова, журналист в Радио FM+
Ирина Недева, журналист в Българското национално радио
Мария Милкова, журналист в Нова телевизия
Мария Чернева, журналист в Българската национална телевизия
Николай Дойчинов, фоторепортер
Олег Попов, фоторепортер
Огнян Пенев, видеооператор
Росен Босев, журналист в „Капитал“
Симона Велева, юрист
Цветана Брестничка, експерт в Асоциация „Родители“

От страна на организаторите:

Ивайло Спасов, УНИЦЕФ България
Василена Доткова – консултант, УНИЦЕФ България
Слави Стоев, ИнМениджмънт
Мария Черешева, АЕЖ-България
Иван Радев, АЕЖ-България
Цветелина Христова, АЕЖ-България

Илюстрации: Теодор Лозанов

Дизайн: Агенция B+RED

Пътеводителят използва българския шрифт Адис, улесняващ читателите с дислексия:
adysfont.com

София, 2018

Полезни ресурси:

[Кратки правила и препоръки на УНИЦЕФ за етично отразяване на деца](#)
(на английски език)

[Кратък онлайн курс „Детските права и защо те са от значение“](#) (на английски език)

[Кратък онлайн курс „Журналистика за обществена промяна“](#) (на английски език)

[Да бъдеш журналист: състояние на професията](#) (анализ на АЕЖ)

[Фалшивите новини са насочени срещу демократичните свободи](#) (анализ на АЕЖ)

[„Новини... отблизо“](#) (анализ на АЕЖ)

[Голямото завръщане на политическия натиск](#) – годишно изследване на АЕЖ за свободата на словото в България, 2017 г.

© 2018 Детски фонд на ООН (УНИЦЕФ)
ISBN 978-619-7307-02-3 PDF

Изисква се разрешение за възпроизвеждане на текстове от тази публикация.
Моля, свържете се с отдел „Комуникации“, УНИЦЕФ България, тел: 02/ 9696 208
Детски фонд на ООН (УНИЦЕФ)
Бул. „Ал. Дондуков“ 87, ет. 2
София 1504
България

За повече информация, моля посетете страницата на УНИЦЕФ в България на www.unicef.bg

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	3
Първа глава	
Децата и медиите	4
Втора глава	
Деца, отглеждани в специализирани институции или алтернативна грижа	9
Трета глава	
Деца с увреждания	14
Четвърта глава	
Деца от малцинствен или чужд произход	18
Пета глава	
Деца, преживели или станали свидетели на насилие	24
Шеста глава	
Деца в конфликт със закона	31
Седма глава	
Фото- и видеозаснемане на деца	37
Осма глава	
Децата и пиарът	42

- Кои път да поема оттук? - попита Алиса.
- Зависи къде искаш да стигнеш - отговори Усмиващият се котарак.
„Алиса в Страната на чудесата”, Луис Карол

ДЕЦАТА И МЕДИИТЕ ПЪТЕВОДИТЕЛ ЗА ЕТИЧНО ОТРАЗЯВАНЕ

Прег вас е първият Пътеводител за етично отразяване на деца в медиите и търговската комуникация, изготвен от Детския фонд на ООН (УНИЦЕФ) и Асоциацията на европейските журналисти - България. Като всеки пътеводител, и той предлага помощ и напътствия, когато се чудим как да не се отклоним от пътя. А пътят, който сме избрали, е този на отговорните професионалисти, които винаги поставят на първо място най-добрия интерес на детето.

Пътеводителят е предназначен за всички журналисти, независимо дали работят в телевизия, радио, онлайн или печатно издание. Отделна глава е посветена на фото- и видеозаснемането на деца, а последната част се отнася до специалистите по връзки с обществеността и рекламната дейност.

Това издание нямаше да е възможно без включването, дейното участие и приобщаването на редица практикуващи журналисти и пиар специалисти, които ни помогнаха да „сверим“ стрелките на компаса. Тук са включени и ценни препоръки от психолог и юрист, препратки към нормативната уредба в България, показателни примери за добри и лоши практики, както и най-високите международни стандарти за етично отразяване на деца в медиите. Много важни са контролните въпроси, които помагат да се ориентираме на прав път ли сме, когато децата са герои на нашите материали. Част от въпросите засягат писаните правила – например дали сме спазили всичко, предвидено от законите. Друга част обаче е отредена на неписаните правила – територията на етиката и морала. Този вид въпроси са по-нееднозначни и изискват да се поставим на мястото на детето, да си представим как се чувства или как е възможно да се почувства след време вследствие на нашите действия. Както казва популярният израз – „да влезем в неговите обувки“.

Предимството в случая е, че самите ние също сме били деца и можем да разчитаме на собствения си емоционален и житейски опит. С други думи, няма да е нужно да влизаме в напълно чужди обувки, а по-скоро да се опитаме да си спомним как сме се чувствали или как бихме се чувствали по времето, когато носехме госта по-малък номер обувки от сегашните. А отговорите на контролните въпроси са нещо като пробването на пантофката в приказката за Пепеляшка – задаваме въпрос и търсим измежду всички възможни отговори онзи, който пасва най-добре.

Откъде сме сигурни, че сме го познали ли? Според една теория, за достигане на експертно познание в дадена област е нужно човек да ѝ посвети 10 хиляди часа. А всеки от нас има 18 години, или почти 160 хиляди часа, опит като дете. Достатъчно е да си припомним този опит и да го комбинираме с професионалните знания и умения, които сме натрупали като журналисти и пиар специалисти и със сигурност резултатът ще е добър. Този пътеводител е създаден да помага всеки път, когато се колебаем за посоката в пътуването. Предназначението му не е да ограничава присъствието на децата в медиите, а да направи така, че гласът на децата да бъде чуван по важните за тях въпроси, като същевременно се спазват правата им. Пътеводителят е създаден съвместно от група професионалисти, обединени от мисията на УНИЦЕФ и АЕЖ-България – и твърдо решени да докажат, че етичното отразяване на децата в медиите е „мисия възможна“. Използвайки това за основа, двете организации ще проведат обучения за журналисти, фоторепортери и видеооператори, специалисти по връзки с обществеността и студенти, за да черпим взаимно от опита си и да имаме спътници във вярната посока. Това е началото на едно наистина вълнуващо за всички ни пътешествие!

ДЕЦАТА И МЕДИИТЕ

ОТ АВТОРИТЕ

Тази глава е посветена на всички деца. Според Конвенцията на ООН за правата на детето (най-широко ратифицираният международен договор за човешки права, който България е приела през 1991 г.) и според българското законодателство дете е всяко човешко същество на възраст под 18 години. Какво трябва да имаме предвид, когато отразяваме теми, свързани с деца, и насърчаваме и защитаваме правата на децата чрез медиите в България? Даваме ли достатъчна гласност не само на проблемите на децата, но и на техните мнения и идеи като пълноправни членове на обществото?

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

Към края на 2016 г. в България живеят 1 194 454 деца, или близо 17% от населението на страната. Четири от всеки десет деца у нас живеят в материални лишения. За сравнение, в ЕС този дял е средно едно на всеки 10 деца. Има още много фактори, допринасящи за уязвимостта на децата, и тези фактори трябва да бъдат взети предвид от специалистите, работещи в медиите (напр. етнически произход, религия, увреждания, социален статус, полова идентификация и обществени норми).

Източници: НСИ, TransMonEE Database

РЕЧНИК

Думите са най-силното оръжие в ръцете на четвъртата власт – медиите. Словото (както и изображенията) едновременно може да помогне или да нанесе непоправими вреди на засегнатите, ако е използвано некоректно. Това важи в пълна сила при отразяването на теми, свързани с деца. Този речник би могъл да улесни подбор на думи при разказване на истории, посветени на деца:

Да използваме: деца, подрастващи, тийнейджъри, момчета и момичета, младежи, млади хора, юноши, малолетни, непълнолетни, ученици, гимназисти.

Внимание с: хлапета, малчугани, пубертети, пубери, гребосъци, тийнове. Тези думи може да бъдат възприети като снизходителни или обидни. Когато говорят за себе си, децата не се самоопределят така.

КАКВО НИ КАЗВА ЗАКОНЪТ

Законът за лицата и семейството разглежда лицата на възраст под 18 години в две категории – малолетни (ненавършили 14 години) и непълнолетни (навършили 14, но ненавършили пълнолетие – 18 години). Малолетните лица могат да извършват правни действия само чрез своите законни представители (родители или настойници), а непълнолетните имат определени права и задължения, но в ограничен обем. Следователно използването на термините „малолетен“ и „непълнолетен“ в медийни материали е подходящо, особено ако се стараем да бъдем максимално прецизни при представянето на информация за децата.

NB: Всяко дете е неотменен носител на пълния обем права, подробно разписани в Конвенцията на ООН за правата на детето (виж в раздела Полезни ресурси, на края на настоящата глава).

Законът за закрила на детето, с последни изменения от 2017 г., дава на всяко дете правото свободно да изразява мнение по всички въпроси от негов интерес, както и да търси съдействие от органите и лицата, на които е възложена закрилата му. Това значи, че по принцип децата могат да участват в медийни публикации, като изразяват мнението си по въпроси, които ги засягат. Участието им в предавания или статии обаче трябва да не създава опасност от увреждане на тяхното физическо, психическо, нравствено и/или социално развитие, като отговорност за това имат родителите, настойниците, попечителите или другите лица, които полагат грижи за детето, вкл. и ръководителите на центрове за настаняване от семеен тип и домове за деца, лишени от родителска грижа (чл. 8, ал. 10 ЗЗДет). Във всеки случай при участието на дете в медийна публикация трябва да не се разгласяват сведения и данни за него без съгласието на родителите или законните му представители – т.е. всякаква информация и лични данни за детето (чл. 11а ЗЗДет).

Обърнете внимание, че е необходимо също така представителите на медиите да поискат съгласието и на самото дете. Децата са носители на права и трябва да се вземе под внимание мнението им дали и как да се появяват в дадена медийна публикация.

ЮРИСТИТЕ СЪВЕТВАТ

Задължително вземете съгласие за участието на дете в медийна публикация от лицето, носещо отговорност за него. Трябва да бъде получено разрешение, независимо дали става дума за интервю, снимки или видеозаснемане. Уверете се, че детето и възрастният знаят, че разговарят с репортер. Обяснете целта на интервюто и как смятате да го използвате. Разрешението трябва да бъде получено, без детето и възрастният да бъдат принуждавани по какъвто и да било начин и те трябва да разбират, че са част от материал, който може да бъде разпространен локално или глобално. Това се постига, когато обяснението е дадено на езика на детето, а решението е консултирано с възрастен, на когото то има доверие.

При изключителни обстоятелства правилото за задължително съгласие може да бъде пренебрегнато, ако медийното участие на детето има за цел да защити неговите права и интереси, които са нарушени от възрастния или институцията, които отговарят за него (и които при подобни обстоятелства трудно биха дали съгласието си детето да говори против тях самите). Задължително е обаче самоличността на детето да не бъде разкривана по никакъв начин. Въз основа на своите разкрития журналистите трябва да подадат сигнал до компетентния орган – Дирекция „Социално подпомагане“ или Държавна агенция за закрила на детето.

Повече информация как да сигнализирате за дете жертва на насилие и дете в риск вижте [тук](#).

ПРАВНА ПОМОЩ:

Мога ли да бъда подведен/а под съдебна отговорност за неетично отразяване на дете?

КОМЕНТАР НА ЮРИСТА

Етичният аспект на отразяването се санкционира не от съда, а от Съвета за електронни медии (който има надзорна функция спрямо телевизиите и радиата, но не и върху печатните издания и онлайн медиите).

Пример е изданието акт на една от големите телевизии за установяване на административно нарушение на Закона за радиото и телевизията, и по-конкретно на следния критерий: „При отразяването на събития, свързани със злоупотреби с деца, малтретиране на деца или семейни проблеми, доставчиците на медийни услуги трябва да зачитат неприкосновеността на личния живот на децата, които са жертви на насилие или на семейни проблеми.“ Причина за акта е казус с отразяването на темата с унизителните действия на две 16-годишни момичета, насочени към тяхна съученичка. Темата е включена в сутрешен блок, разработена е коментарно, като се дискутира детската агресия и насилието сред децата в училище, но са показани кадри с действията на момичетата от качения в мрежата клип. Показано е скрито с телевизионна маска лицето, а по-късно и тялото на момичето, което е обект на обидните действия на другите момичета (бой, скубане на косата, заставяне да се съблече гола, като междуременно я разпитват и унижават и вербално). Има звукови заглушавания на част от думите в клипа, който е взет от Фейсбук, но за сметка на това целият диалог между момичетата е изписан със субтитри. Въпреки разфокусирането се вижда как момичето се съблича и как е бито от едно от другите момичета, и разговорът се чува и чете (също така се чува как детето плаче). Във връзка с репортажа е издаден и акт за нарушение на Закона за радиото и телевизията.

КОНТРОЛНИ ВЪПРОСИ

Добре е да имаме предвид тези въпроси и да си ги „задаваме наум“, когато подготвяме тема или репортаж, посветени на деца.

Осигуряваме ли достатъчна видимост на света на децата, на техните постижения, а не само на техните проблеми?

- Получихме ли съгласие от възрастния, който се грижи за детето (родител или настойник)?
- Попитахме ли по подходящ и разбираем начин и самото дете дали и как да бъде включено в нашия материал?
- Убедени ли сме, че разкриването на самоличността на детето няма да му навреди, независимо от взетото съгласие на отговорния за него? Отговорните представители на медиите трябва да съзнават, че възрастните невинаги са наясно кой е най-добрият интерес на детето.
- Сигурни ли сме, че материалът ни и присъствието на детето в него няма да създадат усещане за срам или неудобство?
- Възможно ли е подобни усещания да се появят след години, когато детето е вече възрастен?
- Сигурни ли сме, че нашият материал няма да е причина за подигравки сред връстниците на детето или за негативно отношение от страна на възрастни?
- Сигурни ли сме, че материалът не накърнява достойнството на детето?
- Сигурни ли сме, че думите, с които назоваваме детето, не съдържат нотка на снизхождение или пренебрежение?
- Можем ли да попитаме детето какво то самото мисли за думите, с които го назоваваме?
- Убедени ли сме, че не експлоатираме детето с цел да направим материала по-въздействащ?
- Обмислихме ли добре в зависимост от възрастта на детето дали да не използваме учтивото обръщение „Вие“?

ТЕМИ, ПО КОИТО Е АДЕКВАТНО ДА ТЪРСИМ ГЛЕДНАТА ТОЧКА НА ДЕЦАТА

1	ГРАДСКА СРЕДА
2	ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ
3	ОБРАЗОВАНИЕ
4	ПРИЯТЕЛСТВО, СОЛИДАРНОСТ
5	ПОЛИТИКА
6	СЕМЕЙНИ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ
7	ОКОЛНА СРЕДА
8	ХРАНЕНЕ
9	СПОРТ
10	КУЛТУРА

ПОЛЕЗНИ РЕСУРСИ:

[Децата и медиите – кратък наръчник](#) (на английски език)

[Децата и правата – ресурси за журналисти](#) (на английски език)

[Кратки указания на УНИЦЕФ за отразяване на деца в медиите](#) (на английски език)

[Конвенция на ООН за правата на детето](#)

[„Състоянието на децата по света 2017 - децата в дигиталния свят” \(глобален доклад на УНИЦЕФ за шансовете и рисковете, които ОНЛАЙН пространството създава за децата\)](#)

ДЕЦА, ОТГЛЕЖДАНИ В СПЕЦИАЛИЗИРАНИ ИНСТИТУЦИИ ИЛИ АЛТЕРНАТИВНА ГРИЖА

ОТ АВТОРИТЕ

Тази глава е посветена на децата, които по една или друга причина са отглеждани в специализирани институции или в т.нар. алтернативна грижа: в семействата на роднини или приемни семейства или в различни форми на резидентни услуги. Многобройни са въпросите и темите, засягащи живота и правата на децата, които са във формална грижа. Изборът на темите и подходът към тях в журналистическите ни материали могат да доведат до реална промяна в полза на децата. Добре е винаги да проучваме задълбочено защо и как се е стигнало до това деца да бъдат отглеждани извън биологичните си семейства, но в същото време трябва да избягваме риска от затвърждаване на обществените стереотипи, обвинения и стигми. Позитивното отразяване на възможностите за децата, отглеждани в институции, да се реинтегрират в обществото може да способства за намаляване на неинформираността и предразсъдъците по тази тема. Даването на възможност на тези деца да присъстват в медиите и да изразяват мненията и позициите си също е положителна крачка в тази посока.

Трябва да имаме предвид, че макар невинаги да е възможно за едно дете да живее с биологичните си родители, винаги е в най-добър негов интерес да живее в грижовна и подкрепяща семейна среда (включително формите на алтернативна грижа, които трябва максимално да се доближават до подобна семейна среда) – това е неотменимо право според Конвенцията на ООН за правата на детето.

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

Броят на децата, отглеждани в специализирани институции в България, спада драстично през последните години, с повече от 75% спрямо 2000 г., благодарение на т.нар. процес на деинституционализация и въвеждането на алтернативни форми на грижа. Всички големи институции за деца с увреждания са затворени. Към края на 2017 г. в специализирани институции (домове за деца, лишени от родителска грижа – ДДЛРГ, и домове за медико-социални грижи за деца – ДМСГД) живеят общо 906 деца, докато други 2320 деца са настанени в приемна грижа. Амбицията на държавата е да затвори всички специализирани институции за деца и да предлага алтернативна грижа, която е близка по вид до семейната среда.

Според глобален доклад на УНИЦЕФ от 2017 г. най-малко 2,7 милиона деца по света живеят в резидентна грижа. Най-висок обаче е този процент в Централна и Източна Европа – 666 на всеки 100 000 деца, което е над пет пъти повече от средното за света – 120 на всеки 100 000 деца.

Изследванията показват, че някои от основните рискови фактори за попадането на децата в резидентна грижа са разпаднало семейството, здравословни проблеми, некачествени или недостъпни социални услуги, увреждания и бедност.

Източник: Агенция за социално подпомагане, Годишен доклад на УНИЦЕФ България 2016, „Определяне на броя на децата във формална алтернативна грижа: Предизвикателства и резултати“ (УНИЦЕФ, 2017).

РЕЧНИК

Да използваме: деца в специализирани институции; деца във формална грижа; деца в домове за медико-социални грижи; деца, отглеждани или живеещи в специализирана институция; деца, отглеждани в резидентна или алтернативна грижа; деца, живеещи в центрове за настаняване от семеен тип; деца, живеещи в семейна среда.

Думи и изрази, с които трябва да внимаваме: деца, лишени от родителски грижи; сираци; изоставени деца; деца, от които родителите са се отказали; ничии деца; деца, отглеждани от държавата. Подобни определения биха могли да засилят тъгата им и да им създадат чувство за малоценност, стигма или изключване.

СЪВЕТЪТ НА ПСИХОЛОГА

Когато отразявате деца в институции, винаги можете да ги представите като деца, които успяват да се справят с живота си без родители. Щом са преживели първоначалното изоставяне, раздялата с родителите, различни страдания и болести, и други травми... те имат силата да оцеляват, да разгърнат потенциала си. Ето така трябва да ги представяме. И тогава хората няма да ги съжаляват и да се чувстват виновни. Тогава и вероятността да пожелаят да им помогнат е много по-голяма.

КАКВО НИ КАЗВА ЗАКОНЪТ

Съгласно Закона за закрила на детето (ЗЗДет) извън семейството си може да бъде настанено дете, чиито родители фактически или законово не могат да полагат грижи за него или в семейната среда съществува риск от увреждане на неговото физическо, психическо, нравствено, интелектуално и социално развитие. Като възможно основание за настаняване извън семейството се считат и случаите, в които родителите му допускат или не прекратяват участие на детето в предаване, създаващо опасност за развитието му. (чл. 25 и 26 ЗЗДет).

Настаняване на дете извън семейството в институционална или резидентна грижа може да бъде извършено в следните форми, описани подробно в Закона за социално подпомагане и Правилника за прилагането му:

- 1 Настаняване в социална услуга в общността от резидентен тип. Такива услуги са: центрове за настаняване от семеен тип за деца без увреждания; центрове за настаняване от семеен тип за деца и/или младежи с увреждания; кризисен център; преходно жилище.
- 2 Настаняване в специализирана институция – това е изключение и се извършва само в случаите, когато са изчерпани всички възможности за оставане на детето в семейна среда (чл. 35 ЗЗДет). Такива специализирани институции са: домове за деца, лишени от родителска грижа, домове за медико-социални грижи за деца.

В случай на медийно отразяване на деца, настанени извън семейството, разрешение трябва да се иска от директора на центъра за настаняване от семеен тип или на специализираната институция.

СЪВЕТЪТ НА ЮРИСТА

В случаите, в които дете е настанено извън семейство, упражняването на родителските права и задължения се предоставя на ръководителя на институцията или резидентната услуга, в която детето е настанено. Това не значи, че родителите са с отнети права – подобно лишаване може да стане само от съда и при специално производство по реда на чл. 132 от Семейния кодекс. Но дори и родителят да не е с отнети права, разрешението за заснемане следва да бъде получено от ръководителя на институцията или резидентната услуга, тъй като той носи непосредствената отговорност за детето и го представлява.

Тъй като са във формална грижа, тези деца са под закрила на държавата и директорите на тези институции или резидентни услуги ще поискат разрешение от местния Отдел за закрила на детето към Агенцията за социално подпомагане. Другият вариант е самите журналисти да изискат и получат такова разрешение.

Достъпът до децата в институционална грижа не е лесен и бърз и обикновено за това има основателни причини (предпазване от допълнително стигматизиране или вторична виктимизация от медиите). В същото време обаче тези деца трябва да бъдат видими и да не бъдат скрити от обществото. Това означава, че представителите на медиите трябва наистина да търсят контакт с тях, но и да отразяват историите им етично – с уважение и разбиране.

КОНТРОЛНИ ВЪПРОСИ

- Сигурни ли сме, че с материала си не създаваме предпоставки за стигматизиране и изолитане на тези деца от обществото?
- Каква е целта на споменаването, че детето е израснало в институция – може ли да бъде избегнато, без да наруши идеята на материала?

- Убедени ли сме, че присъствието на гадено дете в нашия материал няма да предизвика негативно отношение от страна на хората, които полагат грижи за него?
- Обръщаме ли достатъчно внимание на опасността тези институции да прикриват нередности зад привидни съображения за закрилата на децата? В същото време защитеният статут и уязвимостта на децата в институции винаги трябва да се имат предвид.
- Убедени ли сме, че начинът, по който представяме детето, не предизвиква отношение на снизхождане и омаловажаване на стойността му като човешко същество?
- Допускаме ли в материала самоцелно негативно внушение от трети лица спрямо деца, отглеждани или настанени в институции или алтернативна грижа?
- Сигурни ли сме, че не подвеждаме детето с нереалистични надежди, че участието му в нашия материал ще реши неговите проблеми? Внимаваме ли с обещанията, които правим?
- Сигурни ли сме, че не предизвикваме или засилваме у детето усещане за оцетеност?
- Успяваме ли да видим и покажем индивидуалността отвъд стереотипа за детето в институция като жертва?
- Помага ли нашият материал за по-доброто разбиране на функционирането на системата за институционални грижи?

КОГАТО МЕДИЙНОТО ОТРАЗЯВАНЕ ВРЕДИ

Казус: Изнасилването на непълнолетно дете от дом за деца в София

През 2016 г. три деца избягват от дом за настаняване в София с идеята да посетят приятелка през уикенда. Снимките им са разпространени от МВР с презумпцията, че децата са „изчезнали“, и много медии ги споделят, за да подпомогнат издирването. Впоследствие обаче се оказва, че едното от трите деца – малолетно момиче – е било отвлечено и изнасилено от рецидивист, за което съобщава прокуратурата. Докато повечето медии скриват лицата и имената на децата, в някои издания е публикувана подробна информация за инцидента, заедно със снимка на трите деца, имената им и подробности за престъплението. Достойнството и доброто им име е засегнато, представени са като жертви и са описани изключително болезнени аспекти от личния им живот. Подобен медиен подход рискува да доведе до трайни психологически и емоционални последици за пострадалото дете, както и до стигматизацията му сред неговите близки и познати. Очевидно е, че нито принципът за спазване на най-добрия интерес на детето, залегнал като основен в Конвенцията на ООН за правата на детето, нито стандартите на Етичния кодекс на българските медии са били спазени.

ПОЛОЖИТЕЛЕН ПРИМЕР

Децата, отглеждани в институции, имат правото да бъдат показвани в положителни медийни материали. Фактът, че едно дете живее в институция, не бива да ограничава неговото право на изразяване и участие. Този пример е от кампания на УНИЦЕФ и Българската национална телевизия – „Моят глас е важен“.

В материала е показано момче, живеещо в институция, което е избрано от съучениците си за председател на училищния съвет, където да ги представлява в обсъждането на училищните политики и да защитава общите им интереси.

Акцентът е, че героят на репортажа не е различен; той има огромен потенциал и с него не се отнасят като с по-нисш само защото живее в институция. Случаят е важен и с това, че е много трудно да се получи разрешение да се покаже лицето и да се разкрие името на момчето. Директорът на институцията е против да бъде идентифицирано момчето, но юристите обясняват, че така би било нарушено правото на изразяване на детето, а освен това материалът е позитивен и не се отнася до защитения статут. Напротив, става въпрос за възможностите и талантите на момчето и детето има право да ги сподели с аудиторията, без да е ограничавано от факта, че живее в институция.

ДЕЦА С УВРЕЖДАНИЯ

ОТ АВТОРИТЕ

Децата с увреждания са преди всичко деца и винаги трябва да виждаме детето преди увреждането. Съгласно Закона за закрила на детето децата с увреждания и тези с трудно лечими заболявания са деца в риск. Ние като общество трябва да създадем условия те да участват пълноценно във всички сфери на обществения живот – като присъствието им в медиите изисква специално внимание. Това не означава, че достъпът на деца със специални нужди до медийното пространство трябва да бъде крайно ограничен. Напротив, изключително важно е да проучваме ситуацията на децата с увреждания и потенциалните ограничения на достъпа им до равни възможности – поради липса на правни гаранции или дискриминация и предразсъдъци. Да дадем глас на децата да изразят собствените си мнения и личния си опит е най-доброто лекарство срещу погрешните нагласи към „различните хора“.

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

Уврежданията не са заболявания, макар че понякога се причиняват от такива. Все още има деца с увреждания, които живеят в институции за резидентна грижа. Към края на 2017 г. по данни на Агенцията за социално подпомагане 729 деца с увреждания в България живеят в центрове за настаняване от семеен тип и по данни на Министерството на здравеопазването още 405 деца живеят в домове за медико-социални грижи.

**ВИЖТЕ ПОВЕЧЕ В ГЛАВА 2:
ДЕЦА, ОТГЛЕЖДАНИ
В СПЕЦИАЛИЗИРАНИ
ИНСТИТУЦИИ ИЛИ
АЛТЕРНАТИВНА ГРИЖА**

Данните за 2016 г. на Агенцията за социално подпомагане показват, че общият брой на децата в България с 50 и над 50% степен на увреждане, установена с решение на ТЕЛК, е над 26 000 и те получават социално подпомагане. В допълнение всяка година между 900 и 1300 са новорегистрираните деца със степен на увреждане под 50%, които не получават социално подпомагане. Истинският брой на децата с увреждания обаче вероятно е по-голям от този на официално регистрираните и не е известен с точност. През учебната 2016-2017 г. от тези около 30 000 деца с решения на ТЕЛК 17 374 се обучават в училища и детски градини, което означава, че остават поне 14 000 деца с увреждания, които са изключени от достъп до образование. Освен деца с увреждания, такива със специални потребности са още децата с хронични заболявания, децата с разстройства от аутистичния спектър, деца с поведенчески и емоционални затруднения (дефицит на вниманието, хиперактивност), говорни нарушения, деца в риск от затруднения с ученето и т.н. Според национално проучване на Държавната агенция за закрила на детето, проведено през 2015 г., 65% от запитаните родители отговарят, че не искат дете с интелектуални затруднения да бъде част от класа на детето им, а 20% не искат тяхното дете да учи заедно с деца с физически увреждания.

Източник: Агенция за социално подпомагане, Министерство на здравеопазването, Държавна агенция за закрила на детето, Годишни доклади на УНИЦЕФ

РЕЧНИК

Да използваме: деца с физически увреждания или интелектуални затруднения; деца със специални потребности; деца със специфични нужди, както и медицински термини, ако звучат достатъчно достъпно, напр. „деца със синдром на Даун“; деца с разстройства от аутистичния спектър.

Да не използваме: деца-инвалиди, недъгави деца, увредени деца, умствено изостанали, аутисти.

СЪВЕТЪТ НА ПСИХОЛОГА

Кой е най-щадящият начин да подходим към темата за увреждането на дадено дете?

В разговор със самото дете не е редно ние да бъдем тези, които въвеждат темата за увреждането. Би следвало да разговаряме с детето за всичко друго, но не и за увреждането. Тази тема може да я въведе самото дете, ако пожелае. Няма достатъчно основателна причина ние да повдигаме темата за увреждането – защото би трябвало да можем да видим първо детето, а след това увреждането (ако последното изобщо е необходимо).

КАКВО НИ КАЗВА ЗАКОНЪТ

Според Закона за интеграция на хората с увреждания, увреждане е всяка загуба или нарушение в анатомичната структура, във физиологията или в психиката на даден индивид. Законът за предучилищното и училищно образование определя „специални образователни потребности“ като: „образователни потребности, които могат да възникнат при сензорни увреждания, физически увреждания, множество увреждания, интелектуални затруднения, езиково-говорни нарушения, специфични нарушения на способността за учене, разстройства от аутистичния спектър, емоционални и поведенчески разстройства“.

Законът обръща внимание на образователните аспекти при обучението на деца с увреждания, като отговорността за това е възложена на Министерството на образованието и науката. Освен образователните потребности на децата с увреждания обаче законодателството не предвижда други конкретни правила отвъд общите изисквания за интеграция на хората с увреждания.

Конвенцията за правата на детето на ООН подчертава, че едно дете с интелектуални затруднения или физически увреждания трябва да води пълноценен и стойностен живот в условия, които осигуряват достойнството му, поощряват самостоятелността и улесняват активното му участие в обществото. Държавата е длъжна да предоставя помощ за детето, насочена към осигуряване на ефективен достъп и получаване на образование, обучение, здравни грижи, рехабилитация, подготовка за трудова дейност и възможности за отдих по начин, позволяващ на детето най-пълната възможна социална интеграция и индивидуално развитие. Децата с интелектуални затруднения или физически увреждания имат право на специални грижи, които да са съобразени със състоянието на детето и с положението на родителите или другите лица, грижещи се за него.

КОНТРОЛНИ ВЪПРОСИ

- Уверихме ли се, че когато отразяваме дете със специфични потребности, неговите личност, умения, интереси, чувства и т.н. не остават на заден план в нашия материал?
- Убедихме ли се, че не караме детето да говори за увреждането, противно на желанието му?
- Сигурни ли сме, че прекалено предпазливото отразяване на спецификите на детето няма да има обратен ефект и да засили стигматизацията?
- Отразяването на деца с увреждания често предизвиква емоции. Сигурни ли сме, че не притесняваме детето, показвайки негативни емоции (например съжаление)?
- Сигурни ли сме, че не накърняваме достойнството на детето, задавайки му твърде деликатни въпроси (следователно подценявайки го), или такива, на които то не може да отговори или разбере (следователно надценявайки го)?
- Каква е целта на споменаването на увреждането на детето – може ли да бъде избегнато, без да наруши идеята на материала?

ПРИМЕРЕН СЮЖЕТ

Група деца са спечелили олимпиада по математика, а едно от тях е с увреден слух. Ако в центъра на материала ни е представянето на децата, може би не е подходящо изобщо да засягаме темата за увреждането на едно от тях. Ако обаче разработваме материал по темата дали децата с увреждания трябва да учат заедно с връстниците си, или да са изолирани в специални училища, то примерът с детето с увреждане, постигнало успех като част от отбор по математика, е илюстративен и подходящ.

ДОБРИЯТ ПРИМЕР

„ЗАЕДНО ОТ ДЕТСКАТА ГРАДИНА“

В рамките на съвместната си кампания „Заедно от детската градина“, УНИЦЕФ и bTV излъчват серия от репортажи, посветени на историите на различни деца със специални нужди и ползите от тяхната интеграция още от най-ранните им години – от детската градина, където се полагат основите на толерантното и приобщаващо общество. Кампанията е пример за журналистика с кауза, в която медия открито заявява позиция в полза на правата на децата. Целта е да се постигне трайна промяна в обществените нагласи, така че децата с различни увреждания да получат своето място в обществото и да се развиват наравно с връстниците си.

Представена е историята на Кристина, на три години и половина, и положителния ефект от приемането ѝ в детската градина. Тази история е за включването и преодоляването на предразсъдъците. И майката, и директорката на детската градина обясняват добре както стигмата на увреждането, така и ползите за цялото общество от възпитаването на толерантни млади хора.

ЛОША ПРАКТИКА

„Деца инвалиди“ все още се среща в българските медии

Въпреки препоръките на експертите някои неподходящи думи и изрази все още се използват. Обикновено търсене в интернет показва, че дори в най-популярните медии има случаи, в които децата с увреждания са стигматизирани.

ДЕЦА ОТ МАЛЦИНСТВЕН ИЛИ ЧУЖД ПРОИЗХОД

ОТ АВТОРИТЕ

Тази глава засяга отразяването на всяко дете, което принадлежи към етническо, религиозно или езиково малцинство в България. Етническите малцинства често са обект на предрасъдъци, стигматизиране и дискриминация. Като медийни представители и комуникационни експерти е добре да изследваме първопричините и да разобличаваме тежките последици от такова стереотипно отношение, особено върху най-малките и уязвимите представители на малцинствените групи, както и да дадем на децата, станали обект на дискриминация, възможността да разкажат на обществото как се чувстват в резултат от предубежденията към тях. Ефектите от дискриминацията и сегрегацията на децата от малцинствен произход обхващат ключови сфери от живота – достъп до образование, здравеопазване, адекватно правосъдие и закрила – и носят със себе си трайни последици върху бъдещото им развитие и включване в обществото.

Медиите носят ключова отговорност да насърчат уважението към многообразието и културата на ненарушаване на правата на децата – това би имало дълготраен положителен ефект върху обществото като цяло и би утвърдило ценности като мир, правосъдие, равноправие и просперитет.

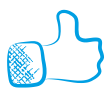
ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

България има разнообразен етнически състав, като най-голямата етническа група след българската е турската, следвана от ромската, руската, арменската и други. В резултат от бежанската криза, ескалирала след избухването на гражданската война в Сирия и други конфликти в Близкия изток, в последните години в страната пребивават временно или се установяват трайно и търсеци закрила, бежанци и мигранти. Извън страната признати български малцинства живеят в Унгария, Румъния, Украйна и Албания. Намират ли те своето място в медиите и по какъв начин?

Източник: НСИ

РЕЧНИК

Да използваме: дете от арменски/турски/ромски/еврейски и т.н. произход; дете-бежанец/имигрант/търсецо закрила; дете от имигрантско семейство; дете мигрант; непридружено и/или разделено от семейството си дете.

Да внимаваме със: Споменаването на расовата, етническата или религиозната принадлежност на деца в медиите е оправдано само тогава, когато това е строго свързано с темата на материала. Дори и тогава е добре да избягваме глуми, които са неоправдано обидни за децата и затвърждават стереотипите спрямо техните малцинствени групи, като: циганчета, циганета, пришълци, и гр.

КАКВО НИ КАЗВА ЗАКОНЪТ

Законодателството в България не предвижда конкретни разпоредби за закрила специално на деца от малцинствен или чужд произход. Те подлежат на общата закрила от дискриминация в Закона за защита от дискриминация, както и на мерките, предвидени в Закона за закрила на детето. В изпълнение на задължението си за интеграция на деца МОН е приело Стратегия за образователна интеграция на деца и ученици от етническите малцинства (2015–2020). Съгласно Конвенцията на ООН за правата на детето държавите, ратифицирали документа (България е сторила това през 1991 г.), насърчават средствата за масова информация да зачитат езиковите нужди на детето, принадлежащо към малцинствена група или към коренното население.

При разглеждането на теми, засягащи деца бежанци или мигранти, препоръчително е да сме запознати с Конвенцията за статута на бежанците на ООН (Женевската конвенция), както и със Закона за убежището и бежанците и Закона за чужденците в Република България. Например Законът за чужденците забранява настаняването на непридружени деца в центрове от затворен тип, а международните стандарти препоръчват това да не се допуска дори и спрямо деца, дошли със своите близки и роднини, тъй като това е равносилно на лишаване от свобода, а такава мярка може да бъде наложена единствено от съд като ефективна присъда за престъпление.

От декември 2017 г. в България е забранено задържането на непридружените и разделени от семействата си деца, които влизат в страната. България е външна граница на Европейския съюз и през нея преминава един от основните пътища за деца мигранти, бягащи от насилие, разрушение и крайна бедност. През 2016 г. 19 418 души са потърсили закрила в страната, от които 6572 са били деца, а 2772 от тях – непридружени. През 2017 година заради промяната на европейската политика за миграция и предоставяне на международна закрила и споразумението между ЕС и Турция, броят на търсещите закрила е намалял значително, съответно непридружените и разделените от семействата си деца са били 440.

Националните съдилища в България започнаха да разпореждат незабавното освобождаване на непридружените и разделени от семействата им деца в съответствие с новата законова разпоредба, която изрично забранява тази практика. Съгласно новите правила тези деца трябва незабавно да бъдат насочвани към отделите за закрила на детето за предприемане на мерки по закрила. Нов член в Закона за чужденците в България предвижда непридружените и разделени от семействата им деца да бъдат представлявани от местните отдели за закрила на детето.

Агенции на ООН като УНИЦЕФ призовават постоянно правителствата по света, включително и в България, да предприемат шест стъпки за разрешаване на проблема: прекратяване на задържането на деца бежанци и мигранти и създаване на алтернативи за грижа за тях; защита на децата мигранти от експлоатация и насилие; събиране на семействата и законен статут на децата; подпомагане на децата, търсещи закрила, да посещават училище и да бъдат здрави; борба с ксенофобията и дискриминацията. Медиите имат много важна роля за последната препоръка.

СЪВЕТЪТ НА ЮРИСТА

Българската конституция и законите не предпоставят регистриране и събиране на данни и информация за етнически, религиозен или друг малцинствен признак на българските граждани. Събирането на такава информация при преброяване на населението например е пасивно – по волята на лицето, което се регистрира и което може да се самоопредели по конкретни белези – произход, етническа принадлежност и религия, т.е. правото на самоопределяне е водещият мотив. То се гарантира и защитава и от Конституцията (напр. чл. 54. ал.1). Всеки има право да се ползва от националните и общочовешките културни ценности, както и да развива своята култура в съответствие с етническата си принадлежност, което се признава и гарантира от закона. Събирането на такава информация е само дотолкова, доколкото държавата трябва да гарантира и защитава самоопределянето на нейните граждани и да гарантира правата им и да ги защитава от дискриминация и принудителна асимилация.

В 2.5.2. на Етичния кодекс на българските медии е установен следният принцип: „Няма да посочваме расовата, религиозната, етническата принадлежност, сексуалната ориентация, умственото или физическото състояние, ако тези факти нямат съществено значение за смисъла на информацията“. Следователно – медийното отразяване и посочването на цитираните белези може да се определи като явна или скрита употреба на враждебна реч, която да провокира дискриминация и език на омраза.

Изводът е, че когато журналистите цитират етническата принадлежност на дадено дете или група от деца в материалите си, това е не само неетично (ако няма пряко отношение към темата на материала), но и от законова и фактологична гледна точка никога не могат да са сигурни, че етносът, който цитират, е в действителност този, към който лицето принадлежи (освен ако то изрично не се е самоопределило пред тях).

КОНТРОЛНИ ВЪПРОСИ

- Налага ли се споменаването на етническия произход на детето с оглед на темата на материала? Създава ли това опасност от дискриминация и стигматизиране на цели групи?

- Би ли бил споменат етническият произход, ако ставаше дума за дете от основната етническа група в същата ситуация?
- Убедени ли сме, че езикът и съдържанието на материала не стереотипизират детето и семейството му на база на етническия им произход?
- Сигурни ли сме, че не сме прегубедени заради етническия произход или религиозната принадлежност на детето, преди да се запознаем с фактите по казуса? Това влияе ли на материала ни?
- Достатъчно добре ли сме проверили източниците на информация, особено когато идват от крайно прегубедени групи, напр. националистически или расистки?
- Търсим ли баланса при отразяването на мнения, включително гледната точка на децата?
- Даваме ли си сметка дали езиковата компетентност или познанията на детето са достатъчно добри, за да му вземем интервю, и дали това не би го притеснило или показало в лоша светлина? Съобразяваме ли се как се обръщаме към детето, когато разговаряме с него?
- Проявяваме ли нужното уважение, търпение и внимание към него?
- Обяснили ли сме разбираемо и детайлно социалния и културен контекст, характерен за съответната група? Например - нормално е бежанци да имат различна култура на хранене, облекло, социално поведение и т.н.
- Винаги ли помним, че детето е дете, независимо от етническата му принадлежност, религията, социалния статус, произхода и т.н.? Всички деца имат равни права.

Децата бежанци и мигранти, особено тези, които не са придружени от свой родител или роднина, са една от най-уязвимите групи хора в световен мащаб и затова като журналисти трябва да подхождаме към отразяването им със специално внимание. При интервюирането на такива деца е задължително да имаме предвид, че е вероятно те да са преминали през изключително тежки моменти и въпросите ни могат да върнат у тях травмата и спомена за преживяното. Дори и в случаи, когато заснемането на деца-бежанци е леснодостъпно, е задължително да вземем изричното съгласие на родителя или отговорната институция и да обясним ясно къде и кога ще бъде излъчен или публикуван материалът. Твърде вероятно е децата и техните семейства да са обект на преследване в страната, от която бягат, и публичността може да създаде сериозни проблеми на тях или близките им у дома. Ето защо запазването на анонимността на децата и скриването на лицата им е силно препоръчително.

ДОБРИЯТ ПРИМЕР

„НИЧИИ ДЕЦА”, НОВА ТЕЛЕВИЗИЯ

„Темата на Нова” разказва историите на непридружени деца в България, обръщайки внимание на причините да напуснат страната си сами, за проблемите, надеждите и мечтите им. Освен това засяга недостатъците на системата за закрила на непридружени деца у нас. Осветени са различните аспекти на проблема, включени са както много детски гласове, така и представители на различни институции и организации. Поради действащия тогава правен вакуум, непозволяващ да бъде определен възрастен, който носи отговорност за непридружено дете, за журналистите е особено трудно да са сигурни, че имат необходимите разрешения да показват представители на тази група. В репортажа на Нова Телевизия е намерено добро решение на този проблем, като за основно действащо лице е избран младеж, навършил 18 години. Пълнолетието дава право на този младеж сам да прецени дали да участва в предаването, а близостта до детската възраст го прави компетентен и пълноценен събеседник по темата.

МИСИЯ „ВСЯКО ДЕТЕ”

Поредицата „Всяко дете” на БНТ и УНИЦЕФ поставя фокус върху живота на децата, живеещи в крайна бедност, и проблемите на техните семейства. Не е задължително тези деца да са с малцинствен или чужд произход, но практиката показва, че поради изолацията на посочените групи често е точно така. Цитираните материали са добър пример, защото не акцентират върху етническата принадлежност, а върху социалните проблеми, които имат участниците.

Особено рискови са случаите на деца, които принадлежат към потенциално маргинализирани общности, но имат и някакво увреждане. Тогава е необходимо да се консултираме и с главата „Деца с увреждания” от този наръчник.

Представени са работещи решения, осъществени с помощта на организация като УНИЦЕФ. Тези репортажи са добри примери, засягащи темата за „Децата и пиарът”, разработена в осма глава от настоящия наръчник.

ЛОША ПРАКТИКА

През 2012 г. трима 17-годишни ученици от ромски произход бяха въввлечени в скандал, след като публикуваха изобразения, докато извършват непристойни действия с портрети на трима национални герои. Инцидентът предизвика множество публикации, изпълнени със слово на омразата, дори в утвърдени медии.

Асоциацията на европейските журналисти – България, сезира тогава прокуратурата с искане да разследва расизъм и слово на омразата в национални медии. За съжаление, прокуратурата отказа да предприеме действия по този случай. Нямаше последици за автора, който беше използвал етническият произход на замесените в инцидента лица, за да насажда омраза и противопоставяне между българските граждани от различни етнически групи. Скандалът имаше силно отрицателен ефект върху тримата тийнейджъри. Те бяха изключени от училище и не успяха да завършат образованието си.

ПОЛЕЗНИ РЕСУРСИ:

[„Ромите, бежанците и изселниците в най-четените онлайн медии по време на предизборната кампания 2017 г.”](#) (анализ на АЕЖ)

[„Ромите в медиите: Отвъд стереотипите”](#) (анализ на АЕЖ)

ДЕЦА, ПРЕЖИВЕЛИ ИЛИ СТАНАЛИ СВИДЕТЕЛИ НА НАСИЛИЕ

ОТ АВТОРИТЕ

В тази глава засягаме една от най-чувствителните и болезнени теми за обществото – насилието над деца – и мястото ѝ в медиите. Обикновено случаите с насилие над деца привличат огромен публичен и медиен интерес и налагат бърза журналистическа реакция. Но преди да подходим към такъв материал, трябва да бъдем сигурни, че засегнатото дете ще получи адекватна закрила, както и да сме анализирали внимателно възможните последици от репортажа за живота, сигурността и психическото здраве на детето. Важен аспект на въпроса, който рядко или никога не се коментира в професионалните среди, е този за подкрепата за репортери, травмирани в резултат от работата по изготвяне на подобни материали. Коментираме ли изобщо с редакторите си последиците от подобни материали – най-вече за „героите“ в тях, но и за самите нас, разказвачите на тежките истории?

Трябва да имаме предвид, че насилието над деца съществува във всички общества, културни групи и страни. То има много форми: физическо, психическо, сексуално, икономически лишения, negliжиране, трафик на хора, насилствен брак, трудова експлоатация, тормоз, вкл. „сексторшън“ (онлайн сексуално изнудване) и т.н. Може да се случи въкъщи, в училище, на улицата, в институциите за отглеждане на деца, онлайн... Насилието има разрушителни последици за физическото и емоционалното развитие на децата и в някои тежки случаи може да завърши дори със смърт. Всъщност глобално проучване на УНИЦЕФ показва, че на всеки 5 минути дете умира в резултат на насилие някъде по света.

Постоянно се появяват нови изследвания, потвърждаващи и дългосрочния ефект на насилието върху емоционалното развитие на децата, общия им здравен статус и възможността да достигнат пълния си потенциал в живота. Децата, изложени или преживели насилие, са в много по-голям риск да развият депресия, злоупотреба с алкохол или наркотици, престъпно поведение, ниска самооценка или хронични заболявания по-късно в живота. Лицата, отглеждани от родители насилници, е много по-вероятно да възприемат подобна родителска стратегия спрямо собствените си деца.

Последните проучвания показват висока толерантност и приемане на насилието от българското общество и слабо разбиране на някои форми на насилие, като онлайн сексуална експлоатация и злоупотреба с деца. Цели 68% от българските родители приемат употребата на „дисциплиниращо насилие“ (напр. шамар) като средство за възпитание, показва изследване на телесното наказание на НЦИОМ от 2012 г. Липсват значими програми за подкрепа на родителите да използват ненасилствени методи. През 2016 г. отделите за закрила на детето към Агенцията за социално подпомагане са получили 3158 сигнала за насилие срещу деца и са започнали 681 разследвания. Регистрираните случаи са предимно за сериозно насилие в дома.

Източник: Агенция за социално подпомагане, Доклади на УНИЦЕФ, Национален статистически институт, Национален център за изследване на общественото мнение.

РЕЧНИК

Да използваме: дете, преживяло насилие, тормоз; дете, принуждавано на детски труд; дете в ситуация на експлоатация; дете, над което е упражнено насилие; дете, свидетел на насилие.

НВ: Думата „жертва“. Защо да се отнасяме към нея с повишено внимание?

КОМЕНТАРЪТ НА ПСИХОЛОГА

„Важен е глаголът, който предшества израза „жертва на насилие“, когато решим да го използваме. Има разлика между „детето е жертва на насилие“ (което е по-близо до етикет и квалификация) и „детето е станало жертва на насилие“ (което обяснява какво се е случило, без да квалифицира). Защото детето е „жертва“ само по отношение на конкретна ситуация и деяние. То преди всичко е живо човешко същество с достойнство и поддържането на достойнството в някакъв смисъл означава да внимаваме да не свеждаме цялото му същество до едно събитие, ситуация, действие или деяние“.

КОМЕНТАР НА ЮРИСТА

В случаите, когато деца са били обект на престъпление, следва да се използва терминът „пострадал“, защото Наказателният кодекс не борава с термина „жертва“. Т.е. „пострадал“ се използва в случаите, когато става дума за съдебно производство пред наказателен съд или в случай, когато е налице осъдителна присъда спрямо лице, от което е пострадало дете. Името и визуалната идентичност на дете, пострадало от насилие или престъпление, не трябва да бъдат разкривани. Законът за закрила на детето, приет в България през 2000 година, изрично забранява телесните наказания. В чл. 11 (2) се казва: „Всяко дете има право на закрила срещу нарушаващите неговото достойнство методи на възпитание, физическо, психическо или друго насилие и форми на въздействие, противоречащи на неговите интереси“. По същия начин Семейният кодекс от 2009 г. забранява използването на сила от родителите или на методи на възпитание, които накърняват достойнството на детето. Тази забрана е потвърдена и в разпоредбите, отнасящи се до училища или други институции, работещи с деца.

В случаите, когато детето е било обект на **насилие или експлоатация**, може да се говори за „жертва“, когато:

- Основание за настаняване извън семейството е налице за дете, което е жертва на насилие в семейството;
- Дефиницията за „дете в риск“ е, че такова е дете, което е жертва на злоупотреба, насилие, експлоатация или всякакво друго нехуманно или унизително отношение или наказание във или извън семейството му.

Следователно в общи случаи, когато детето е обект на някаква форма на насилие, независимо дали в семейството или извън него, може да се използва терминът „жертва“. Това споменаване обаче не трябва да е абстрактно – напр. „жертва“ на системата или обстоятелствата, а винаги във връзка с конкретния казус на негативно въздействие, упражнявано върху детето.

КАКВО НИ КАЗВА ЗАКОНЪТ

Законът за закрила на детето има специална разпоредба, насочена към закрилата от насилие и престъпления, регламентирана в чл. 11. Отделно от това законът предвижда задължително изслушване на детето в административни и съдебни производства, в които се засягат негови права и интереси (включително и като жертва на престъпление), ако е навършило 10-годишна възраст, освен ако това би навредило на неговите интереси.

Международната правна уредба насърчава запазването на поверителността на самоличността на деца, жертви или свидетели в съдебен процес, включително и въвеждането на специални ограничителни мерки по отношение на медиите. Целта е да се предотврати вредата, която би била причинена от ненужното огласяване на информация или поставянето на етикети.

За да бъдем максимално точни в отразяването на казуси с деца, станали обект или свидетели на насилие, юристите препоръчват да се запознаем внимателно със: Закона за закрила на детето (чл. 15 и чл. 11), Наказателно-процесуалния кодекс – НПК (чл. 140), както и Конвенцията за борбата с трафика на хора и Насоките на ООН относно правораздаването по въпроси, свързани с деца, които са жертви и свидетели на престъпления.

Чл. 19 от Конвенцията на ООН за правата на детето постановява, че всички деца имат правото да бъдат защитавани от физическо или умствено посегателство и злоупотреба и правителствата трябва да предприемат мерки, гарантиращи, че за децата се полагат необходимите грижи и се защитават от насилие, малтретиране или небрежно отношение от страна на техните родители или настойници. Други важни документи са Общ коментар номер 8 към Конвенцията за правата на детето за закрила на детето от телесно наказание или други жестокости и уронващи достойнството форми на наказание; и Общ коментар номер 13 за правото на детето на свобода от всякакви форми на насилие.

КОНТРОЛНИ ВЪПРОСИ

- Защо отразяваме случая на насилие?
- Можем ли да провокираме положителна промяна на обществените нагласи, или обратното – постигаме „сензация“? Например: ако едно дете е преживяло физическо насилие в семейството, разказвайки историята му, призоваваме ли хората да сигнализират при подобни случаи? Често насилието в семейството се забелязва от учители, съседы, приятели, но остава скрито от отговорните институции.

- ❖ Сигурни ли сме, че с въпросите си не връщаме детето към повторно преживяване на конкретни моменти от травмиращата ситуация?
- ❖ Използвахме ли всички възможни начини да съберем информация за случилото се, без да въвличаме детето? Пример от практиката е т.нар. Синя стая за щадящо изслушване на деца свидетели или жертви за избягване на вторично виктимизиране. В нея полиция, детски психолог, прокурор се събират веднъж, на едно място (заг тъмно стъкло, където детето не ги вижда), за да чуят историята, разказана от детето САМО веднъж и да избегнат повторната травма, без да се налага то да разказва отново и отново за преживяното пред различните институции. При използването на този метод специалистите от Синя стая биха могли да дават подходяща информация и на журналистите.
- ❖ Ако все пак е абсолютно наложително да върнем детето към преживяването, правим ли го по достатъчно внимателен и щадящ начин? Потърсихме ли помощ от специалист?
- ❖ Съобразихме ли се с желанието на детето да не отговаря на въпроси?
- ❖ Сигурни ли сме, че представянето на случилото се няма да се отрази негативно на детето в бъдеще?

СЪВЕТЪТ НА ПСИХОЛОГА

В тази глава обръщаме специално внимание на съветите на Весела Банова, детски психоаналитик, тъй като е засегната работа с деца в състояние на шок, стрес и психологическа травма.

ЕТО КАКВО Е ДОБРЕ ДА ЗАПОМНИМ

Ако наистина журналистите са единствените, с когото детето споделя, те първо трябва да положат усилия да разберат от каква подкрепа има нужда детето в момента. Ако успеем да се погрижим за детето без да го притискаме, то може да сподели с нас. Първо трябва да се уверим, че то добре разбира своята идентичност, времето, пространството. След това можем да го попитаме дали има нещо, което много го притеснява, или нещо, от което се страхува.

Не трябва да очакваме детето да ни дава много точни отговори. Особено ако е преживяло сексуален тормоз и/или насилие, за детето е много трудно да намира думи. Това го затруднява. То се спира, речта прекъсва. Изпитва колебания, търси подходящата дума. Понякога споделя думи, които не разбира. Има моменти на притеснение и срам. Повечето случаи, в които децата говорят гладко и без прекъсване и смущение за сексуален тормоз и насилие, в моята практика, са продукт на манипулацията на възрастни или израз на налудни фантазми (включително на семейна психоза). Разбира се, винаги трябва да се отчитат възрастта и етапът на развитие на детето, защото все пак има разлика между изказа на 8-годишно и на 15-годишно дете.

КОГАТО МЕДИЙНОТО ОТРАЗЯВАНЕ ВРЕДИ:

Казус 1: Убийството в Борисовата градина

Отразяването на убийството на 16-годишно момче през 2015 г. в Борисовата градина в центъра на София предизвика реакции както на професионални организации, така и на Комисията за журналистическа етика. В часовете след убийството в електронните издания на водещи медии и интернет сайтове бяха публикувани снимки, на които се виждаше тялото, лицето и раните на убитото момче. Беше разкрита и неговата самоличност.

Други деца, познати на убитото момче, бяха въввлечени в многобройни репортажи непосредствено след огласяването на престъплението. Освен че представлява грубо нарушение на Етичния кодекс на българските медии, подобен журналистически подход е пример за унижително отношение към паметта на загиналото дете, което може да засили мъката на неговите близки и роднини. Не трябва да се допуска и опасността сензационното отразяване на подобни трагични събития да нанесе травми и на приятелите и връстниците на жертвите, които съпреживяват трагедията.

Казус 2: Изнасилването в Стрелча

В началото на 2016 г. стана ясно, че 16-годишно момиче е било насилено сексуално от бившия вече кмет на град Стрелча. Непосредствено след като инцидентът придоби публичност, самоличността на момичето и подробности за семейството, училището, личния ѝ живот бяха оповестени. Медии публикуваха „пикантни“ подробности около самия инцидент, разкрити от съдебните заседания по делото, въпреки че то се гледаше при закрити врата, както НПК предвижда при подобни случаи – по преценка на съда. За съжаление, многобройни медии се фокусираха не върху нарушението на правото на неприкосновеност на личния живот от страна на разследващите органи, представляващо нарушение както на закона, така и на обществения интерес и на най-добрия интерес на детето, а върху изтеклите подробности около криминалния акт. Резултатите за детето и семейството му бяха налице. Скоро след това стана ясно, че семейството на момичето е било принудено да се премести в друг град, където тя да учи в друго училище заради преживените травма и срам. Казусът „Стрелча“ остава емблематичен като категорично увреждащ правата на детето – както от страна на институциите, така и на медиите.

ДОБРИЯТ ПРИМЕР: ЛЕГЕНДАРНИЯТ „СПОТЛАЙТ“

Филмът „Спотлайт“ („Spotlight“, 2015), посветен на силата на разследващата журналистика, беше голямата изненада на наградите „Оскар“ през 2016 г., спечелвайки приза за най-добър филм въпреки ожесточената конкуренция на многомилионни блокбъстърри. Историята на филма е забележителна, защото е напълно истинска. Той разказва за разследващия екип на американското издание „Бостън глоуб“, който през 2002 г. разкрива многобройни сексуални посегателства над деца от страна на местни католически свещеници, както и систематичното им прикриване от страна на църквата. 5-членният журналистически екип, наречен „Спотлайт“, прекарва месеци, връщайки се десетилетия назад, за да хвърли светлина върху един от най-големите скандали в историята на католическата църква. Ефектът от разследването е лавинообразен – хиляди жертви на сексуално насилие от страна на свещеници по света, случвало се в най-ранна детска възраст, набират смелост да разкажат своите истории. Ватиканът създава специален трибунал, натоварен със задачата да разследва сексуални посегателства над деца, чиято ефективност обаче е подложена на критики. Журналистите от „Спотлайт“ печелят най-престижната журналистическа награда „Пулицър“ за журналистика в обществен интерес и ще бъдат запомнени като тези, „разказали истината, която никога не искаше да разкаже“, както пише британското издание Гардиън в материал, посветен на филма и историята зад него.

ДОКУМЕНТАЛНИЯТ ФИЛМ НА БИ БИ СИ: „КОГАТО ДЕЦА НАСИЛВАТ ДЕЦА”

Предаването Панорама на Би Би Си разследва скрития свят на сексуалното насилие между деца, когато деца извършват сексуални посегателства над връстниците си. Подобно насилие между връстници може да се случи в класните стаи или дори в дворовете на основните училища. В този частично анимиран филм деца със запазена анонимност разказват за насилието, което са преживели и за това колко безпомощни са се чувствали, когато са се опитали да потърсят помощ. Документалният филм е много добра илюстрация за етично отразяване на деца – от чисто техническа до морална гледна точка. Интервюирани са и родители, които споделят трудностите си в това да намерят подкрепа от училището, социалните служби и полицията. Чрез заявления за достъп до информация, предаването разкрива нарастването на броя на сексуалните злоупотреби спрямо групи деца, извършвани от лица под 18-годишна възраст и драматичното увеличение на сексуалните посегателства от деца, случващи се дори в сградата на училището.

„БЪДЕЩЕ БЕЗ НАСИЛИЕ ЗА ВСЯКО ДЕТЕ” Е КАМПАНИЯ НА БТV И УНИЦЕФ.

Историята на Нику (името на детето е сменено) показва как едно дете може да бъде заснето внимателно (без да се разкрива самоличността му) и как темата за насилието над деца може да бъде разглеждана по етичен начин.

Материалът демонстрира на практика как се използва т.нар. Синя стая и какви са ползите от употребата ѝ.

ПОЛЕЗНИ ВРЪЗКИ:

[Глобален доклад на УНИЦЕФ „Познато лице: Насилието в живота на децата и младежите“ 2017](#) (на английски език)

[Кой извършва насилие над децата? 5 извода от глобално проучване](#) (на английски език)

[Брошура за експерти – какво представлява насилието над деца и как да помогнем](#)

[Брошура за деца – какво представлява насилието и къде да потърся помощ](#)

[„Скандалното говорене доминира отразяването на Истанбулската конвенция в българските медии“](#) (анализ на АЕЖ)

ДЕЦА В КОНФЛИКТ СЪС ЗАКОНА

ОТ АВТОРИТЕ

Медиите трябва да са гарант, че правосъдието спрямо ненавършилите 18-годишна възраст е съобразено с интересите на децата. Децата в конфликт със закона са също деца в риск и към медийното отразяване на техните случаи трябва да се подхожда много внимателно. Насилието и противоправните деяния сред децата често са свързани с насилие от страна на възрастни и с отношението, на което са погложени пограбстващите. Младите нарушители на закона имат право на втори шанс. Те се нуждаят от подкрепа, а не от стигма. Затова е редно да си задаваме контролни въпроси като: Сигурни ли сме, че с нашите материали не внушаваме, че те заслужават по-малко права от останалите деца? Изследваме ли достатъчно рисковете, на които са погложени децата в конфликт със закона, и дали средата, в която живеят, създава възможности за ресоциализацията им?

Около 5000 деца годишно са разследвани за различни престъпления в България, сочат данни на НСИ. Докато траят разследванията, няма достатъчно гаранции, че отношението към децата ще бъде справедливо и правата им ще се спазват. В момента около 200 деца са настанени в различни институции от затвор тип и на практика са лишени от свобода – и макар за всяко от тях да има съдебно решение, повечето от тях са без конкретен срок например.

България остава единствената държава членка на Европейския съюз, която не е синхронизирала правната си рамка за детско правосъдие с Конвенцията на ООН за правата на детето, както и с международните и европейските стандарти, гарантиращи право на справедлив процес и упражняване на пълния набор права, на които всички деца, включително и тези в конфликт със закона, са носители.

Източник: Национален статистически институт, Годишни доклади на УНИЦЕФ България

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

В България има два вида възпитателни институции за деца – четири възпитателни училища-интернати (ВУИ) и два социално-педагогически интерната (СПИ). Съществува също и затвор за непълнолетни момчета, наречен „поправителен дом“ в Бойчиновци, който е част от мъжкия затвор във Враца.

През 2017 г. общо 183 деца живеят в институциите към Министерството на образованието (СПИ и ВУИ).

Над половината от тях са на възраст 15-16 години, а почти една четвърт са малолетни (под 14 години). Други 25 деца са настанени в поправителния дом в Бойчиновци, под юрисдикцията на Министерството на правосъдието. Повечето деца, живеещи в интернати, идват от други публични институции. Системата за детско правосъдие у нас е обект на системни критики от международни институции и български организации, защитаващи правата на човека, поради многобройните сигнали за насилие и малтретиране на деца, лошите материални условия и нискокачествените образователни и здравни услуги в интернатите, както и заради изолацията на децата от външния свят.

Източник: Министерство на образованието и науката, Национална мрежа за децата, Български хелзинкски комитет

РЕЧНИК

От избора на думи зависи дали детето в конфликт със закона ще бъде етикетирано и сведено до „излишен отпадък“ за обществото, или ще бъде разпознато като живо човешко същество в затруднение; като субект, който има потенциала да промени живота си и себе си. Журналистите имат отговорността да образуват аудиторията си и да променят отрицателните стереотипи, нарушаващи детските права.

Да използваме: дете в конфликт със закона; дете, лишено от свобода; дете, извършител на нарушение/престъпление.

Не използваме: крадци, убийци, престъпници, сган, циганета, хулигани и други квалифициращи думи и унижителни изрази.

КАКВО НИ КАЗВА ЗАКОНЪТ

В България децата носят различна наказателна отговорност в зависимост не само от извършеното противоправно деяние, но спрямо това дали са между 14 и 16 години или между 16 и 18 години. Малолетните деца под 14 години не носят наказателна отговорност. Въпреки това те биват изпращани в социално-педагогически интернати.

Съдебното заседание по дела срещу непълнолетни се води при закрити врата, освен ако съдът намери, че е в обществен интерес делото да се разгледа на публично заседание. При разглеждането на дела срещу непълнолетни задължително се призовават техните родители или попечители. Детето има право да изразява свободно своето мнение и то следва да бъде взето предвид. Детето има право да не дава обяснения. То не е длъжно да разказва или споделя нищо от случилото му се. Възрастните, въвлечени в процеса, както и журналисти, отразяващи случая, трябва да се съобразяват с това негово право и да действат в интерес на детето, без да му оказват натиск.

Изключително важен факт е, че децата в конфликт със закона в момента попадат под разпоредбите на закон, който е на близо 60 години (Закон за борба срещу противообществените прояви на малолетни и непълнолетни) и е в противоречие с международното право. Това е грубо нарушение на Конвенцията на ООН за правата на детето.

В момента нов законопроект (т.нар. Проект на Закон за отклоняване от наказателно производство и налагане на възпитателни мерки на непълнолетни лица) е предложен от Министерството на правосъдието за приемане. Той въвежда така необходимите разпоредби за гарантиране на правата на децата.

Тук можете да намерите практична съпоставка, изготвена от УНИЦЕФ, която показва какво предвижда сегашното законодателство и какво ще се промени с новото.

Насоките на Комитета на министрите на Съвета на Европа за правосъдие, съобразено с интересите на детето, предвиждат, че личният живот и личната информация на децата, които участват или са участвали в съдебни или несъдебни производства и други процедури, следва да бъдат защитени. Все пак, въпреки че водещ остава принципът за недопускане информацията, позволяваща разкриването на самоличността, да стане публично достояние, са възможни случаи, при които по изключение детето може да извлече полза, ако делото бъде огласено или дори широко отразено, например в случаите на отвлечения. Публичното отразяване може да е от полза и за разглеждания въпрос, стимулирайки обществения дебат или повишаване на осведомеността.

Как да защитим самоличността на дете в конфликт със закона за нуждите на медийния ни материал?

Възможни начини за защита на личния живот в медиите са например запазване на анонимността или даване на псевдоним, използване на паравани или преправяне на гласа, заличаване във всички документи на имена или други елементи, които могат да доведат до разкриване на самоличността на детето, забрана на всякаква форма на записване на данни (фотографиране, аудио- и видеозаписи) и т.н.

КОНТРОЛНИ ВЪПРОСИ

- Самоличността на дете, което е обвинено или осъдено за престъпление, трябва да бъде защитена, освен в изключителни обстоятелства. Преди да разкрием самоличността на дете, което е разследвано, обвинено или осъдено като извършител на престъпление или на противоправно деяние, или дете свидетел на такова, отговорихме ли си на въпроса, дали това разкриване е в най-добрия интерес на детето?

- Когато е абсолютно наложително да се запази анонимността на детето, сигурни ли сме, че сме взели всички мерки, за да не може то да бъде идентифицирано – например чрез разкриване на семейството или мястото, където детето живее или учи?
- Имаме ли разбирането, че детето в конфликт със закона преди всичко е не престъпник, а жертва – на средата, на отношението към него от страна на държавните институции, роднините и връстниците?
- Уверихме ли се, че на първо място е спазена презумпцията за невинност на детето, което е обвинено или заподозряно в правонарушение?
- Уверихме ли се, че са спазени всички права на детето, свързани с разследването срещу него, правото му на защита и специфична грижа?
- Уверихме ли се, че деца, настанени в специализирани заведения (интернати, места за лишаване от свобода, следствени арести), не са обект на унижително третиране и изтезание и получават пълноценен достъп до образование, квалификация и здравна грижа?
- Проверихме ли задълбочено фактите, преди да говорим за деца, извършили насилие, убедени ли сме, че знаем точно какво се е случило?
- Направихме ли усилие да съберем информацията по случая с помощта на специалисти, избягвайки директни въпроси за случилото се, насочени към детето в конфликт със закона?
- Сигурни ли сме, че въпросите, които задаваме, не са подвеждащи и не предполагат отговора?
- Направихме ли всичко възможно да научим и представим контекста, в който са се развили събитията, за преживяването на детето от случилото се и последициите за него самото?
- Успяваме ли да бъдем обективни, преодолявайки чувството си на гняв, възмущение, отвращение към извършеното от детето?
- Сигурни ли сме, че начинът, по който отразяваме деца в конфликт със закона, няма да насърчи техни връстници да имитират поведението им? Например – да оставяме деца, които са избягали от вкъщи или консумират алкохол, да разказват колко хубаво е това.
- Сигурни ли сме, че не толерираме опитите на деца в конфликт със закона да се героизират, възхвалявайки извършеното от тях? Например – дете, осъдено за грабеж, да разказва колко е силно, бързо, хитро.

СЪВЕТЪТ НА ПСИХОЛОГА

Каквото и да е извършило едно дете, това може да бъде представено по два начина:

- Като оценка, която заклеява престъплението или противоправното деяние и техния извършител. Няма въпроси и съмнения, представят се само фактите като самоцел.
- Като проблем, който има нужда от разрешаване. Като събитие, за което ни е нужно време, за да го осмислим. Можем да споменем възрастта на детето извършител, контекста, да зададем въпроси... Да зададем въпроси на себе си.

ВИЕ КОЙ ПОДХОД БИХТЕ ИЗБРАЛИ?

ДОБРИЯТ ПРИМЕР

ДОБРА ПРАКТИКА В ЧУЖБИНА ДЕЦАТА НА ЗАТВОРА

В края на 2015 г. американската телевизия Fusion снима документалния филм „Prison Kids“ за децата, изтърпяващи наказания в затворите в САЩ. Телевизията публикува поредица от материали по темата с фокус върху децата, затворени в изолатори. Медията стартира петиция до президента Барак Обама с искане да забрани изтърпяването на наказания в изолация при деца и организира цялостна кампания по този въпрос. Кампанията включва създаване на специален сайт, използване на множество платформи, виртуална реалност, позволяваща да се надникне в единична килия на дете, изграждане на реплика на такава килия пред кметството на Ню Йорк, въвличане на политици и лидери за мнение. Четири месеца по-късно Обама обявява забрана за затваряне в изолатори на деца, изтърпяващи наказание. Медията печели наградата Shorty в категорията „Телевизия“ и е финалист в категорията „Цялостна кампания“. Това е много илюстративен пример за ролята на медиите не само етично да отразяват теми, свързани с децата, но и проактивно да се застъпват за правата им.

ДОБРА ПРАКТИКА В БЪЛГАРИЯ

„Осъдено детство? Справедливост за всяко дете“ е медийна кампания на Нова телевизия и УНИЦЕФ, която насочва общественото внимание към реформа в детското правосъдие, социална мобилизация и етично отразяване. Операторът, който работи по материалите, бе отличен през 2017 г. с наградата „Валя Крушкина“ за етичното видеозаснемане на дете в конфликт със закона – знак, че самата гилдия приема и подкрепя този модел.

Това е историята на 11-годишно момче, наречено с псевдонима Златко. Запален футболен фен от бедно семейство, той е изпратен в интернат заради кражба на списание – макар по закон да не е достигнал възрастта, която предполага носене на наказателна отговорност.

X ЛОША ПРАКТИКА

През 2017 г. 16-годишен младеж блъска петима души с колата на баща си край село Триграг. Някои от пострадалите са със сериозни наранявания и се нуждаят от продължително болнично лечение. Тийнейджърът изчезва веднага след инцидента. В следващите дни се появяват множество медийни публикации, описващи „малкия хулиган“, в които се използват данни от неговия Фейсбук профил. Има и медийни спекулации, че момчето е укривано от семейството си, за да избегне правосъдие. Две седмици по-късно семейството открива тялото на младежа, който, изглежда, се е самоубил.

ФОТО- И ВИДЕОЗАСНЕМАНЕ НА ДЕЦА

ОТ АВТОРИТЕ

Тази глава се отнася до всички деца, когато са обект на професионално фото- или видеозаснемане. Защитата на техните права, интереси и лично достойнство трябва да бъде в центъра на работата на всеки снимачен екип. Добре е да се опитваме да преценяваме възможните бъдещи последици за детето както като обект, изложен на наблюдение от другите, така и като субект, който сам наблюдава публичното си отразяване.

КАКВО НИ КАЗВА ЗАКОНЪТ

Законът за закрила на детето предвижда, че родителите, настойниците, попечителите или другите лица, които полагат грижи за дете, са длъжни да не допускат участието на деца в предавания, които са неблагоприятни за тях или създават опасност от увреждане на тяхното физическо, психическо, нравствено и/или социално развитие (чл. 8, ал. 10). При неспазването на това правило законът предвижда санкции за родителя или отговорното за детето или младежа лице в размер на глоба от 1000 до 2000 лв., а при повторно нарушение – глоба от 2000 до 5000 лв.

При отразяване на особено чувствителни теми, като например насилие над дете или извършено от дете, е важно да имаме предвид, че съгласието на родител или настойник не дава непременно право на медията да включва детето в материала си. Казано по-просто, липсата на разбиране от страна на възрастния, поради която той дава съгласие, не може да се приеме като разрешение за медията да отразява такива случаи по начин, който позволява идентифицирането на детето или го кара наново да преживее отрицателни емоции, засилващи емоционалната и психическа травма. Мнението и съгласието на детето също трябва да бъдат потърсени.

Фактът, че потенциално увреждаща интересите на дете информация е вече разпространена в интернет, не следва да служи като оправдание за медиите да дават допълнителна публичност на тази информация.

Изключения се допускат при отразяване на войни, бедствия или други извънредни новини. В подобни случаи следва да се направи преценка въз основа на стойността на историята след консултация с главния редактор.

Трябва да помним, че интернет прави възможно дори възрастни и деца, които са заснети в отдалечени райони на света, да бъдат видени от обкръжението си, въпреки че кадрите са предназначени за излъчване в друга държава или континент. Това означава, че винаги трябва да се отправя предупреждение, когато се взимат решения за разкриване на самоличност, независимо от местонахождението на детето по света.

ВИЖТЕ ПОВЕЧЕ В ГЛАВА 4:

„ДЕЦА ОТ МАЛЦИНСТВЕН ИЛИ ЧУЖДЕСТРАНЕН ПРОИЗХОД“

NB: Когато отразяваме положителни истории – на детско участие, таланти, постижения и т.н., – също се нуждаем от съгласието на родителите/настойниците и от мнението на самите деца, но няма нужда да крием самоличността на детето (лице, име и т.н.), тъй като въпросните деца не са уязвими или под закрила. Напротив, ние подкрепяме правото им да изразяват мнението си и гласът им да бъде чул по въпроси, които ги засягат пряко или непряко. Това ги овластява. Този крехък баланс между овластяване и закрила винаги трябва да се има предвид, но не може да е претекст за нарушаване на стандартите за етично отразяване в случаите когато запазването на анонимността на детето е абсолютно задължително. Правилото е, че не трябва да крием лицето и самоличността на всяко дете, което заснемаме, ако то не е в риск и ако медийното отразяване е в най-добрия интерес на детето.

Из Етичен кодекс на българските медии

„Няма да публикуваме информация или снимки за личния живот на деца, освен ако не е от значителен обществен интерес. Това обаче трябва да се прилага с отчитане на Чл. 10 от Закона за закрила на детето и да не се допуска публикацията или отразяването да увреждат физическото, психическото, нравственото и/или социалното развитие на детето.“

СЪВЕТЪТ НА ЮРИСТА

Необходимо ли е разрешение, за да бъдат снимани група деца, играещи на детска площадка?

Зависи какъв е начинът на заснемане.

Ако се снима група деца, които са фон на някакво друго редакторско съдържание (например не се виждат лицата им, застанали са далече, или са в по-близък кадър, но не съвсем на фокус), тогава няма нужда от разрешение. В такива случаи детето не участва пряко и в лично качество в предаването, а е част от кадър.

Ако заснемането е на конкретна група деца, които могат да бъдат ясно разпознати, и темата на предаването засяга именно и конкретно тях, то тогава е налице „участие“ в материала, и за него е необходимо разрешение от родителите или отговорните за тях възрастни. Това е още по-валидно, когато децата говорят пред камерата или реагират на случващото се.

КОНТРОЛНИ ВЪПРОСИ

- Имаме ли необходимото разрешение на възрастните/институциите, които се грижат за детето, за да разпространяваме негово изображение?
- Въпреки разрешението на възрастните, обмислихме ли дали разпространяването на изображението не застрашава физическото, психическото, нравственото и/или социално развитие на детето?
- Уверихме ли се, че уведомявайки отговорните за детето възрастни и получавайки тяхното съгласие, те са наясно с възможните бъдещи последици за детето, така че да направят информиран избор? Често хората не оценяват възможните рискове поради незнание, нисък капацитет за преценка или поради замъгляване на тази преценка от емоционални фактори – гняв, отчаяние, депресия и гр. – както и желание за „медийна слава“.
- Отчитаме ли, че фактът, че масовата публика по принцип проявява силен интерес към информация за насилие над или от деца, невинаги прави подобна информация „от значителен обществен интерес“? (с други думи: правим ли разлика между понятията „обществен интерес“ и „интересно за обществото“?)

При качване на снимки в интернет сайтове/платформи се изисква да има съгласие на родител, настойник. При използването на подобни снимки от професионални имидж банки журналистът е защитен, тъй като, за да се качи там изображението, е предоставено доказателство, че е взето съгласие. Нека имаме предвид обаче, че е абсолютно задължително снимки от имидж банки да бъдат използвани в контекст, максимално близък до оригиналния (тоест – закупуването на снимка от подобна платформа не е оправдание за това да използваме подвеждащи изображения в грешен контекст).

Отчитаме ли как би се отразило на настоящето или бъдещето на детето публикуването на материал, взет от интернет, който е качен от самото дете, негови познати или приятели или от неговите родители?

Внимаваме ли да не отразяваме неволно и некоректно деца, присъстващи в сцени на извършване на нередни дейности (групови хулигански прояви, групи употребяващи алкохол и наркотици, и др.)? Когато има извършване на нередни действия от непълнолетни, заснемане без родителско съгласие или съгласие на децата може да бъде допустимо, ако целта е да се обърне внимание на негативна тенденция. При заснемане на групи деца, които извършват подобни действия, препоръчително е обаче кадърът да не е толкова близък, така че лицата да не са лесно разпознаваеми.

Обръщаме ли внимание при подбора на изображения на деца, извършващи негативни действия, кадрите да не изглеждат като рекламиращи подобно поведение?

Правим ли предварителен преглед на заснетия видеоматериал, за да проверим, включително на втори план, да не би да е заснето дете по начин, който може да е компрометиращ за него?

Търсим ли начин на изобразяване на деца в неравностойно положение, който да не накърнява тяхното достойнство, без да подсилваме шоките елементи?

Внимаваме ли, дори и след прикриване на самоличността на дете в риск, за случайно попадане в кадър на вторични идентифициращи елементи – изписани адреси, име на училище, лесно разпознаваем обект в близост до местоживеенето на детето и други?

- Даваме ли си сметка, че използването на снимка на друго дете с цел прикриване на самоличността на дете-обект на репортажа, поставя второто дете в неподходящ контекст и риск?
- За оператори и фотографи: при съвместна работа с репортер, идентифицираме ли негови тези и виждания за отразяването на детето, които не са етични и могат да доведат до психично, социално или морално оцетяване на обекта на отразяване? Опитваме ли се да му влияем в посока по-етично отразяване?

КОМЕНТАРЪТ НА ПСИХОЛОГА

Излагането на публичност може да се разглежда в два аспекта. Единият е „излизането на сцената“, „излагането под погледа на всички“. Различните деца реагират различно: от възбуждане и радост до силно притеснение и блокиране. Ние никога не знаем чие очакване удовлетворява едно дете, което излагаме на публичност. Можем обаче да му зададем въпроси, които засягат него самото, неговата позиция, неговото участие. Така можем да сме сигурни, че сме използвали ситуацията в негова полза.

Другият аспект на публичността е, че детето „влиза в устата“ на голям брой хора. За него започва да се говори. От начина, по който то е интервюирано и представено, хората, които гледат, заимстват думите и подхранват фантазиите си. Между тях са родителите и съучениците на детето, другите деца, с които то учи, спортува, живее, съседите и пр. Начинът, по който другите хора говорят за детето/юношата, винаги оказва влияние върху него и живота му.

УНИЦЕФ ПРЕПОРЪЧВА

Винаги представяйте децата по зачитащ достойнството им начин. Децата никога не са безнадеждни, нито са просто пасивни жертви.

Винаги получавайте информирано съгласие от родител/настойник.

Защитавайте самоличността на децата, жертви на сексуална експлоатация, или на обвинените или осъдени за престъпление. Прикривайте самоличността на всяко дете, ако за него има риск от репресивни мерки.

Изображения, които не разкриват самоличността на детето, може да бъдат също толкова въздействащи, колкото и всеки друг начин за документиране на грубата действителност. Това може да бъде постигнато например, като се помолит детето да се обърне с гръб към камерата, да покрие лицето си или лицето му да остане извън кадър.

ПОЛЕЗНИ РЕСУРСИ

[Използването на снимки за застъпничество за правата на децата \(изображенията на УНИЦЕФ от 1990 до 2013\)](#) (на английски език)

[Как да защитим правата на децата в използваните от корпоративни партньори изображения](#) (на английски език)

[Фотография за обществена промяна](#) (на английски език)

[„Да живее телевизорът, или на кои медии вярват българите \(графика\)“](#)

ДЕЦАТА И ПИАРЪТ

ОБХВАТ

Тази глава е насочена към специалистите по връзки с обществеността и към създателите на стратегически комуникационни материали с участието на деца. В нейния обхват влиза също търговската и имиджова комуникация с участието на деца. Но в същото време този пътеводител не си поставя амбицията да разглежда като цяло търговската (корпоративна) комуникация, насочена към детска аудитория.

ГЛОБАЛНА ГЛЕДНА ТОЧКА

„Бизнесът си взаимодейства ежедневно с деца. Бизнесът оказва влияние върху широк кръг от права на децата, като надхвърля темата за детския труд. Също така има огромна власт да подобрява правата на децата и да ги предпазва от вреди – посредством начина, по който се отнася към служителите си, управлява своите съоръжения, развива и търгува с продуктите си, предоставя услуги и оказва влияние върху икономическото и социалното развитие.

Но бизнесът може да направи и повече, особено за най-маргинализираните деца. Независимо от разрастването и увеличаването на сложността на корпоративната отговорност, корпоративната устойчивост и визията за развитие на бизнеса и правата на човека – децата като заинтересувана страна и техните права все още рядко се адресират изрично в рамките на частния сектор.

Корпоративната социална отговорност (КСО) излиза извън рамките на филантропията. Корпоративната социална отговорност, насочена към деца, допринася за устойчиво развитие, включително за здравето и благосъстоянието на децата. Взимат се предвид и очакванията на децата и техните семейства като заинтересувани страни. За да бъдат постигнати Целите за устойчиво развитие, бизнесът трябва да се съобрази с най-добрия интерес на децата.

КСО в УНИЦЕФ се отнася до усилията за позитивно променящи се бизнес поведения и практики, които засягат децата, позициониране на бизнеса в мрежа от връзки и задължения, междуправителствени стандарти и споразумения, правителствено регулиране и политика, вериги за доставки, бизнес платформи за повече заинтересувани страни и други ключови влиятелни личности от бизнеса.

Комитетът на ООН за правата на детето в Общ коментар 16 (2013) относно задълженията на държавата във връзка с въздействието на бизнес сектора върху правата на децата гласи, че **всички предприятия трябва да изпълняват своите отговорности по отношение на правата на децата и държавите трябва да гарантират, че това наистина се случва.**”

Източник: “УНИЦЕФ: Корпоративна социална отговорност – Напредък за правата на детето в бизнеса”

НОРМАТИВНА РАМКА

Законът за радиото и телевизията забранява показването на логото на спонсор в детски и религиозни предавания (чл. 82, ал. 6), както и позиционирането на продукти в детски предавания.

В изпълнение на закона СЕМ е приел и [критерии](#) за оценка на съдържание, което е неблагоприятно или създава опасност от увреждане на физическото, психическото, нравственото и/или социалното развитие на децата.

Из Националните етични правила за реклама и търговска комуникация в Р България:

ТЪРГОВСКАТА КОМУНИКАЦИЯ не трябва да злоупотребява с чувството за съжаление към болни, бебета, деца, възрастни хора и лица в неравностойно положение.

7.1. Специална грижа трябва да бъде положена при търговската комуникация, насочена към или с участието на деца и подрастващи. Такава комуникация не трябва да подкопава доброто обществено поведение, общоприети и валидни ценности, начин на живот и нагласи.

17.6. Децата и погроставащите не трябва да бъдат показвани в опасни ситуации или занимаващи се с дейности, вредни за тях самите или за други хора, нито да бъдат насърчавани да се занимават с потенциално опасни дейности или поведение. По-специално, но не само:

17.6.1. Критерият безопасност за децата трябва да бъде прилаган към всички търговски комуникации, в които се показват деца.

17.6.2. Деца могат да бъдат показвани в опасни ситуации само ако целта на комуникационното съобщение е да промотира правила на безопасност и безопасно поведение и да има извлечена поука за аудиторията.

17.6.3. Лекарства, средства за дезинфекция, почистващи материали, киселини/прахове за пране и продукти опасни за здравето не трябва да се показват в рекламите в достъп на децата без родителска грижа и не трябва да бъдат показвани да употребяват такива продукти.

17.6.5. Деца не трябва да бъдат показвани без надзор от възрастни хора на пътното платно, освен ако не е показано, че са достатъчно зрели да бъдат отговорни за своята безопасност и да демонстрират безопасно поведение.

17.6.6. Деца не трябва да се показват да играят на улицата, в индустриални обекти, в т.ч. и в зони с високо напрежение на електричество, с взривоопасни вещества, химикали и т.н., освен в зони и обекти, ясно предназначени за детски игри или други безопасни зони.

17.6.7. Когато деца са изобразявани като участници в движението по пътищата, комуникацията трябва ясно да показва, че децата действат в съответствие с правилата и принципите на безопасността по пътищата.

17.7. Търговската комуникация не трябва да внушава, че притежанието или използването на популяризирания продукт ще гонесе на децата или погроставащите физически, психологически или социални преимущества пред техните връстници или че непритежаването на този продукт би имало обратния ефект.

17.13. В случай на търговска комуникация за даден продукт, която включва възможност за покупка или употреба на продукта от деца (например рекламни съобщения по интернет, които предлагат покупка чрез телефонно обаждане), рекламодателите трябва да вземат особени мерки децата да получат разрешение от родителите си, преди да потвърдят покупката или употребата на дадения продукт.

НЕТЪРГОВСКАТА КОМУНИКАЦИЯ

Нетърговската комуникация включва използването на деца за комуникиране на каузи, вътрешнокомуникационни дейности и проекти, както и информация за състояние на деца-пациенти и/или пострадали при инциденти.

- 1.** Изрично се забранява да се разпространяват по всякакви канали и медии, в т.ч. и публикуването на снимки, отразяващи състоянието на децата, претърпели инциденти.
- 2.** Изрично се забранява асоциирането на деца с рискови професии и/или поставянето им и заснемането им в рискови ситуации, дори и с това да се цели постигане на положителен ефект (засдравяване на връзката между работещи и компанията, насърчаване на ранно кариерно развитие и др.).

3. Илюстрирането на материали за вътрешни комуникации с деца трябва да следва насоките за търговската комуникация.
4. Изобразяването на сцени с насилие над деца с участието на деца-актьори за нуждите на кампания, целяща повишаване на информираността на обществото или на отделни групи от него за даден проблем, трябва да премине през щателно и детайлно планиране на сцените, заснемането и постпродукцията, в т.ч. и да се планират „предпремиерни прожекции“, съпроводени с дискусия и анализ на възможните интерпретации и щети, които заснетият продукт би могъл да нанесе на аудиторията или на участващите в него деца.

Настоящият пътеводител съдържа неизчерпателен набор от примери и насоки.

КОНТРОЛНИ ВЪПРОСИ

- ✓ Уверихме ли се, че не разпространяваме повече данни за детето, отколкото имаме право?
- ✓ Уверихме ли се, че не разкриваме пред медиите самоличността на детето, когато това е нежелателно – деца, жертви на престъпления, деца в конфликт със закона и всички други случаи, в които нямаме изрично потвърждение от отговорните за детето възрастни?
- ✓ Уверихме ли се, че не нарушаваме презумпцията за невинност или други права на детето?
- ✓ Замислихме ли се как детето би се почувствало, ако види комуникационния материал с негово участие, който предоставяме на медиите?
- ✓ Опитахме ли да си представим какви са възможните интерпретации на съобщението, което излъчваме към медиите, и как това би засегнало детето? Направихме ли всичко възможно да бъдем разбрани правилно и да избегнем грешни или зложелателни интерпретации?
- ✓ При комуникиране на благотворителни кампании, изследвахме ли причините за проблема и какво може да се направи за намиране на системно решение?
- ✓ Сигурни ли сме, че не уронваме достойнството на детето, което използваме за комуникиране на благотворителна кауза?
- ✓ Всяка кампания се стреми да бъде въздействаща, но обмислихме ли добре, дали като се опитваме да достигнем чувствата, сме спазили всички принципи на етичност и не причиняваме вреда върху нашите герои деца или върху аудиторията, в която се целим?
- ✓ Уверихме ли се, че акцентирането върху увреждането на дадено дете за целите на конкретната кампания, не би повлияло негативно на самовъзприятието му в бъдеще?
- ✓ Уверихме ли се, че сме се погрижили за безопасността на децата, които включваме в материалите си, включително и да не ги показваме в потенциално опасни за тяхната възраст ситуации?
- ✓ Имаме ли разбирането, че всяко излагане на публичност, дори по положителни поводи, носи потенциален риск за децата? „Славата“ би могла да повлияе негативно на крехката детска психика.

- ⚡ В случай на колебание дали даден комуникационен план с включени детски образи отговаря на всички изброени препоръки за щадящо показване на деца, дали имаме към кого да се обърнем за съвет?
- ⚡ Поискахме ли разрешение и обяснихме ли подробно проекта на семейството на детето, което искаме да заснемем?

ПРИМЕРИ ДОБРИ И ЛОШИ

✓ ДОБРИ ПРИМЕРИ

Кампаниите на УНИЦЕФ, насочени към промотиране на правата на децата.

Примери:

“Пощенска банка получи отличието „Най-добра дарителска програма“ за стратегическото си партньорство с УНИЦЕФ България” (С признанието на президента на Р България)

“Играчка по дизайн на дете от България подкрепя правото на децата по цял свят да играят и да се развиват“

(Партньорство между УНИЦЕФ и ИКЕА)

През 2011 г., 2012 г. и 2013 г. с подкрепата на Harry Bar & Grill по bTV се излъчват три последователни сезона на предаването „Такъв е животът“.

Документалната поредица е част от кампанията на УНИЦЕФ „Всяко дете иска семейство” и проекта за развитие на приемната грижа в 9 области в страната, като цели промяна в нагласите на обществото към теми като приемна грижа и ранно детско развитие. Чрез нея зрителите се запознават с историите на няколко семейства с различни социални и битови възможности, но обединени от една тема – позитивното родителство.

✗ ЛОШИ ПРИМЕРИ

1. Разкриване на самоличността на дете, жертва на престъпление, от страна на специалистите по връзки с обществеността на МВР или прокуратурата. Специалистът по връзки с обществеността трябва да консултира останалите служители, които биха могли да изнесат информация към медиите, за законовите изисквания, както и за моралния аспект.

2. Използване на деца в предизборни и политически кампании – никога не е добра практика от гледна точка на детето. Въпреки че на политиците може да им се струва добра идея, резултатите и за тях са спорни – някои от най-печално известните политически фигури също са използвали деца. Вместо да привлече избиратели, това би могло да ги отблъсне.
3. Кампании за корпоративна социална отговорност в домове за деца. Благотворителност по Коледа? Да зарадваме децата в някой дом – да им раздадем подаръци, да се снимаме с тях и да качим снимките в социалните мрежи. Може да изглежда добра идея и намеренията може да са чистосърдечни, но си струва да се помисли малко повече. Не създаваме ли напразни очаквания за близост в децата, ако ги посетим еднократно? Как ще се почувстват децата, след като си тръгнем, няма ли да ни очакват отново? Не нарушаваме ли правилата, като публикуваме техни снимки в социалните мрежи? Имаме ли необходимото съгласие? А самото дете какво мисли? А какво ще мисли след години, когато отново попадне на тази своя снимка? Дали ще се хареса?
4. Реклами на нездравословни храни с участието на деца.
5. Реклами на хазарт, в които участниците приличат на деца и част от целевата група са деца – пример „Шоколада само го миришем“.

Официална позиция на Национална мрежа на децата срещу рекламата

Решение на Националния съвет за саморегулация

ДОБРА ПРАКТИКА

ЗНАЕТЕ ЛИ, ЧЕ...

Националният съвет за саморегулация предлага услугата „Предварителен преглед на рекламно предложение“?

Предварителният преглед (Сору Advice) може да помогне на рекламодателите, рекламна агенция или медия да избегнат жалби от потребители и конкуренти и санкции от страна на Етичната комисия на Националния съвет за саморегулация (НСС) и от страна на други органи, което може да е едновременно скъпо и увреждащо репутацията на фирмата.

Предварителен преглед може да бъде търсен във всяка фаза на творческия процес – идея, дизайн, готово копие – но колкото по-рано, толкова по-добре; така ще бъде посочен потенциалният проблем, преди да са изразходвани време и ресурс в грешна посока.

Търсенето на подобен съвет в ранна фаза на подготовка на рекламната кампания осигурява на рекламодателите и агенциите една по-голяма степен на сигурност, че търговската комуникация ще отговаря на най-високите етични стандарти в практиката. В същото време тази практика дава по-голяма увереност, че рекламната кампания няма да бъде спряна заради нарушение на етичните норми и ще се избегнат щетите върху обществената репутация на фирмата. В по-широк контекст услугата предварителен преглед осигурява защита на репутацията на самата реклама като вид дейност.

Силно се препоръчва винаги да се търси подобен предварителен преглед, когато рекламното предложение включва деца или е насочено към детска аудитория.

ПОЛЕЗНИ ВРЪЗКИ:

[Национален съвет за саморегулация - Как да подадете жалба за нарушение на етичните правила за реклама](#)

[Защита живота на децата при използване на изображения от корпоративни партньори](#) (на английски език)

[УНИЦЕФ и Корпоративна социална отговорност](#) (на английски език).

Тук можете да намерите повече информация за: Правата на децата и бизнеса; Детски права и бизнес принципи; Инструменти; Портал за детския труд.

[Как да отразяваме новини, свързани с търговски марки - право на информация и скрити търговски съобщения](#) (анализ на Асоциация на европейските журналисти – България)

